

אין זמן

תפיסת הזמן האנושית איננה אלא תוצר של המשקפיים שאנו מלבישים על עצמנו. בעקבות הקבצן העיוור מסיפורו של ר' נחמן

לפענח (ליקטור מודרן) תזנינא, עט). לפי הסברו "תשובה ובחינת למעלה מהזמן, דהיינו בטול הזמנים, הם בחינה אחת". קריעת ים סוף ומלחמת עמלק מסמלות את ביטול הזמנים. בקריעת ים סוף נאמר שהקב"ה ערכב את עמוד האש, דהיינו הלילה, ואת עמוד הענן, דהיינו היום. "הזמן הוא בחינת שינה", ודתשובה היא ביטול הזמן. "צחק" מסמל את "קצ - חי", קץ הזמן, את אחרית הימים. יצחק הוא בנו של אברהם, שהוא "למעלה מהזמן", שהרי אברהם הוא אבהו, והאבה מבטלת לחלוטין את הזמן, כנאמר ביעקב: "יִהְיֶה קֶצְיָוִי כְּיָמֵי אֲבֹתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם".

אור ישר ואור חוזר

הגישה הזאת קרובה מאוד, לדעתי, לגישתו של עמנואל קאנט, ששמע מאחורי דלתו השמימית של רבי ברוך מקוסוב את הדברים שנתגלו לרבי מן המרומים. הצד השווה שבהם, שהמציאות אינה נתפסת כפי שהיא באמת. אנו אולי תופסים תופעות המתרחשות בעולם בעוד את הדבר עצמו אין אנו מסוגלים לתפוס. עניין זה מכונה, כאמור, על פי החסידות - ההסתרה, שכתוצאה ממנה אין אנו תופסים את העולם כפי שהוא, ולכן אין אנו רואים את המציאות האילונית המצויה בה. רבי נחמן יכול היה אולי להסביר את תורתו במושגים הקאנטיאניים, בצורות ההסתכלות של הפילוסופיה הביקורתית, אלא שהוא עשה זאת בצורה תמימה יותר. הוא השתמש באפטיקה הפרימיטיבית העתיקה כדי להסביר את העקרונות הפילוסופיים המזכירים אלה. היום אנו יכולים לתרגם את האינטואיציה שלו אם נשתמש במודל הראדאר או הסונאר, אך בעולמו של ר' נחמן גם האדם רואה ותופס את המציאות על ידי שליחת קרני אור וניתוח האור המוחזר. זוהי תורת האור הישר והאור החוזר: "כי עיניך כח הראות מחמת שכבה הראות הולך ומתפשט ומכה בדבר הנראה חוזר הכה הראות... ונצטייר הדבר בעיניים ואז העיניים רואין את הדבר הנראה".

האור הישר היוצא מאתנו, דהיינו המסגרת התפיסית שדרכה אנו קולטים את העולם, בונה את תפיסת המציאות שלנו: "ודע שההסתכלות עושה כלי, דהיינו גבול חזק, כי מקורם ראות הדבר הוא בלא גבול, וכשרואה הדבר נעשה לו גבול... כי בכח הראות, עושה הילוך לנפשו, והוא הגבול" (שם). הגבול, החלל ובעיקר הזמן אינם אלא תוצאה של האור הישר היוצא מן העיניים, דהיינו נובעים מאופן תפיסתנו את הדברים. מעניין שהחלל והזמן כרוכים באן, ובצורה מוזרה אף קשורים אל האור, זאת אומרת שהם סובייקטיביים, לא לכל אדם בנפרד אלא לתפיסה האנושית הקולקטיבית.

כעת נוכל להבין כיצד העיוור מהסיפור מסביר את עיוורונו: "נִצְתָּם סְבוּרִים שְׁאֵנִי עֵדֶי? אִין אֵנִי עֵדֶי כִּלְל רַק שְׁקֵל זְמַן הָעוֹלָם כִּלְלֵי אִינוּ עוֹלָה אֶצְלֵי פְּתָח עֵין וְעַל פֶּן הוּא נִדְמָה כְּעוֹר, פִּי אִין לוֹ שוֹם הַסְּתַפְּלוֹת כִּלְלֵי עַל הָעוֹלָם, מֵאֲחֵר שְׁקֵל זְמַן הָעוֹלָם אִינוּ עוֹלָה אֶצְלֵי פְּתָח עֵין וְעַל פֶּן אִין שְׁקֵה אֶצְלֵי הַסְּתַפְּלוֹת הָרִאשִׁי כִּהָה הָעוֹלָם כִּלְלֵי". מכאן המתנה שהעיוור נתן לחזתן ולכלול: "שְׁתַּחֲוֶיִי יְיָ אֱלֹהֵי אֲרִיפִים פְּמוֹנִי". עד כאן היום, בומנה אנו ●

לכבוד יום הסתלקותו של רבי נחמן מברסלב, ביקשתי לנהיג לפניכם ברשימותיי הקודמות קטעים מסיפורו "שבעת הקבצנים". התמקדתי בחלק השישי, סיפורו של הקבצן חסר הדיים. כעת אביא לפניכם גיבור נוסף מהסיפור - הקבצן העיוור. בכלל, שבעת הקבצנים בסיפור זה של רבי נחמן מהווים גיבורים אנטיגיבורים, ודרכם מבטא רבי נחמן את ביקורתו נגד התופעות החברתיות והתרבותיות המאפיינות את העולם המודרני. אולם בנוסף, חלק מהביקורת היא יותר במישור הפילוסופי - ביקורת התבונה היומיומית, כאשר טענתו היא שהתפיסה האנושית של העולם איננה מבטאת את המציאות האמיתית.

ככך מתחבר ר' נחמן לאחד העקרונות החשובים ביותר בתורת החסידות, והוא תורת ההסתרה: "אֲנִי כִּסְפֵר אֶסְתִּיר". אכן, קיימת הסתרה כפולה בעולם: הראשונה היא הסתרת הקב"ה בעולם השנייה היא הסתרה מסדר שני - ההסתרה של ההסתרה, עד שאין הבריות יודעות שהיא מתרחשת. רק בהודמויות נדירות מוסרת ההסתרה הראשונה, למשל ברגע של דבוקת או ביטול היש. אולם את ההסתרה השנייה, כלומר ההבנה שאנו חיים בעולם שהקב"ה פועל בו אך הוא מסתתר, ניתן להסיר בכל עת. את זאת ביקשה החסידות לעשות. היא לימדה שהמציאות איננה כפי שהיא נראית לעינינו, כי הקב"ה מסתתר בעולם ולכן התמונה שאנו בונים ביחס לעולם מעוותת על ידי המשקפיים של תפיסתנו הבלתי שלמה. אחד הביטויים העיקריים לעיוות זה הוא תפיסת הזמן - התפיסה המוטעית של הזמן. כנגד זה מתקומם הקבצן העיוור.

הביטול בשכל גדול

על הדיעין הזה עמדה החסידות מאז הבעש"ט. פיתוחו המלא מצוי בכתביו של רבי ברוך מקוסוב: "הש"י הוא למעלה מהזמן... זהו הענין הוא באמת דבר נפלא ונעלם מאד ואי אפשר להבין זאת בשכל אנושי. אך דע שיעיקר הזמן הוא רק מחמת שאין מבינים. דהיינו מחמת ששכלנו קטן... כי כל מה שהשכל גדול ביותר, הזמן נקטן ומתבטל ביותר... וכן למעלה מעלה. עד אשר יש שכל גבוה כל כך ששם כל הזמן כולו... אין ואפס לגמרי. וכך יש להבין את ימות המשיח. שעבר עליו מה שעבר מיום בריאת העולם... בסוף יאמר לו הש"י 'אֵנִי הַיּוֹם יְהִי' (תהלים ב, ז)... על כן יהיה כל הזמן שעבר עליו מיום בריאת העולם עד אותו הזמן כולו אין ואפס ממש... כי יתבטל כל הזמן בשכלו שיהיה גדול מאוד". במילים אחרות, אנו משליכים את הזמן על העולם. אילו מבנה התפיסה שלנו היה שונה, "שכלנו היה גדול מאוד", בלשונו של ר' ברוך, והזמן היה מתבטל.

הדוגמה הקלאסית שבה משתמש ר' ברוך היא החלום: "כי בחלום, שאו השכל מסתלק ואין לו רק כח דמיון, או ברבע שעה יכולים לעבוד כל השבעים שנה. ואחר כך כשנתעוררים מהשינה, אוי רואים שכל אלו הזמנים... הוא זמן מועט מאד באמת. וזה מחמת שאחר כך בהקיץ או חוזר השכל אליו". בהקשר זה מעניינת במיוחד תורה אחת ששארה בצורה של ראשי פרקים מכתב ידו של רבי נחמן, ושר' נתן תלמידו וסופרו הנאמן ניסה

בתוך איוה עולם שנתונים בינאריים שופעים בו מכל עבר. הוא מפגין אותו בנשק אוטומטי עם מחסניות מלאות ולא מרפה לרגע, כמעין טרור שהסופר מפעיל כנגד קוראיו כדי לנצח בו. הוא מאתגר מבחינה קוגניטיבית, הוא דורש מהקורא לאפסן כמיות מידע אדירות, הקשורות בהיסטוריה של הדמויות, בתחושות שלהן, בקשרים שלהן, באופן שבו הן נוגהות להתגלות, באוכל החביב עליהן, וכמוכן מידעים אובייקטיביים יותר; על גדלן, על תנודות כסף השאיות, על חוקי עונשין מוניציפליים.

כדי לצלוח את האוטוסטרדה, אתה בכל רגע נתון נמצא תחת מתקפה, ותחת תחושה גורפת של חוסר ביטחון עצמי שאולי מידע יקר ערך נשטט ממך, וכך לא הצלחת להבין לגמרי את ההיסטוריה לעומקה. זו תחושה שמובילה בשלב כלשהו לייאוש, לחוסר אוריינטציה, ובעיקר לאיבוד הקשר בין המתרחש לבין הקורא. תחושה של אדנות והתנשאות הבאה מהכתוב שממסכת את החוויה, ובשלב מסוים, תלוי בכוסר הסיכול, גורמת לאיבוד עניין. זהו הדבר הקריטי. פראנון השתמש בכל אותו יכולת מרשימות גם בספריו המאוחרים, אבל הם היו הרבה יותר קרובים לקורא, ובכל רגע נתון, למרות כמיות מידע אדירות, הצלחת לדעת היכן אתה נמצא ומה פחות או יותר קורה.

אלמנט נוסף דרורי לציון הוא האמיתות. אמנם פראנון טרח למכרז לייצר טריוויה ריאליסטית, המתרחשת בעיר ריאליסטית, שיסוד העלילה שלה הוא ריאליסטי, אבל כל הטרחה הפלילית המוגזמת שגאמה וסינג טורחים עליה כדי לשכנע כמה קלות להצביע בעד המיוזג מודגשת כלא אמנה. אמנם לא מעט פוליטיקאים ואנשי סדרם יודעים לסחוט היטב, הם אסופים מידע חשאי, הם נושקים לא מעט פעמים לפלילי, אבל יש כאן חוסר קורלציה בין המטרה לאמצעים. הם מוגזמים ומופרכים מדי.

גם כל עניין הטרור שגאמה מפעילה סובל מחוסר אמיתות, שאחת הדמויות בספר, הנגרל, אכן עולה עליו במהרה, אבל הוא צדיק יחיד בסדרם. מדובר אמנם בסוף שנות השמונים, עוד לפני נפילת התאומים, עוד לפני שטרור ההמונים הכה במלוא הכוח באמריקה, אבל עדיין משהו שם לא מסתדר היטב, כאילו משהו כבוננת המספר נתקע בין ריאליזם לאלגוריה. אצל דיק, למרות שהיה מדובר בספר מדע בדיוני, זה היה הרבה יותר אמין ומשכנע. כל האלמנטים הללו גורמים לבסוף גם לחוסר השררה העלילתי להיות ארוך, מפתל ואיטי מדי. הוא אמנם טומן בחובו אי אילו תפניות, אבל כמו בתאוריה העדכנית של היקום, שגורס כי הגלקסיות מתרחקות זו מזו ככל שעובר הזמן - כך התפניות הללו הן כמו גלקסיות שמתרחקות זו מזו, עד שהמרחקים ביניהן פשוט חופכים גדולים מדי, וביניהן נפער חלל רחב, נוקשה, עשוי מל, שנברזה לעיתים אינסופי. ●

העיר הפורשית ושבע

ג'ונתן פראנון
מאנגלית: ארז וולק
עם עובד, 2018, 566 עמ'